

Working Paper 2021.2.2.02
- Vol 2, No 2

PHÁP LUẬT BẢO VỆ MÔI TRƯỜNG VỀ QUẢN LÝ CHẤT THẢI TỪ HOẠT ĐỘNG THƯƠNG MẠI ĐIỆN TỬ

Vũ Thị Thuý¹, Nguyễn Quỳnh Hương, Đào Mai Trang

Sinh viên K57 Luật Thương mại quốc tế – Khoa Luật
Trường Đại học Ngoại thương, Hà Nội, Việt Nam

Nguyễn Thị Huyền

Giảng viên Khoa Luật
Trường Đại học Ngoại thương, Hà Nội, Việt Nam

Tóm tắt

Bảo vệ môi trường gắn với phát triển kinh tế đang là một trong những mối quan tâm hàng đầu của xã hội hiện nay. Những quy định pháp luật bảo vệ môi trường của Việt Nam, dù đã thích ứng cơ bản với những thay đổi dưới sự bùng nổ của thương mại điện tử, song vẫn còn nhiều bất cập. Theo nghiên cứu của nhóm, bên cạnh những mặt tích cực, tác động tiêu cực mà thương mại điện tử ảnh hưởng đến môi trường phần lớn là vấn đề về chất thải. Do đó, bài viết tập trung nghiên cứu các quy định pháp luật bảo vệ môi trường về quản lý chất thải trong hoạt động thương mại điện tử, đánh giá những bất cập, đồng thời đề xuất các giải pháp hoàn thiện pháp luật về bảo vệ môi trường.

Từ khóa: pháp luật bảo vệ môi trường; thương mại điện tử; môi trường, quản lý chất thải

LAW ON ENVIRONMENTAL PROTECTION ON WASTE MANAGEMENT FROM E – COMMERCE ACTIVITIES

Abstract

Environmental protection associated with economic growth has been one of the top concerns of today's society. Although having basically adapted to changes in the era of e-commerce explosion, Vietnam's legal regulations on environmental protection still have many shortcomings. According to our research, apart from the positive effect, the negative impact of e-commerce on the environment is largely a matter of waste. The article focuses on investigating legal provisions on environmental protection in e-commerce activities in terms of waste treatment, assessing inadequacies, and at the same time working out solutions to perfect the law on environmental protection.

Keywords: law on environmental protection; e commerce; environment, waste management.

¹ Nhóm tác giả, Email liên hệ: thuychii394@gmail.com

1. Lời mở đầu

Những năm trở lại đây, cùng với sự phát triển mạnh mẽ của khoa học công nghệ, thương mại điện tử ngày càng được các quốc gia trên thế giới chú trọng đầu tư phát triển vì sự đóng góp to lớn của nó cho nền kinh tế. Đặc biệt, năm 2020, trong tình hình dịch bệnh Covid-19 đang có diễn biến phức tạp trên toàn cầu cùng các chính sách giãn cách xã hội khiến thói quen tiêu dùng của mọi người thay đổi, hạn chế mua bán hàng hóa trực tiếp mà thông qua thương mại điện tử. Điều này dẫn đến sự bùng nổ của thương mại điện tử với số lượng hàng hoá vận chuyển, giao dịch trực tuyến tăng mạnh cả trong nước lẫn quốc tế gây ra những ảnh hưởng đến môi trường. Những lợi ích mà thương mại điện tử đem đến cho con người là rất lớn, tuy nhiên nó cũng gây ra những tác động tiêu cực đến môi trường. Dưới sự phát triển mạnh mẽ của thương mại điện tử, các hệ lụy môi trường nổi bật có thể kể đến là rác thải và khí thải. Vì vậy, nhiệm vụ được đặt ra hiện nay là cần phải có cơ sở pháp lý về việc quản lý chất thải sao cho phù hợp với tình hình thực tiễn phát triển của thương mại điện tử.

2. Vấn đề chất thải và bảo vệ môi trường trong hoạt động thương mại điện tử

Hội nhập với sự tiến bộ chung của thế giới, thương mại điện tử tại Việt Nam ngày càng phát triển với doanh thu sàn thương mại điện tử B2C đạt tỷ lệ tăng trưởng lên đến 30% vào năm 2018 và 25% vào năm 2019. Điều này chứng minh thấy người tiêu dùng đang có xu hướng lựa chọn thương mại điện tử nhiều hơn trước, tuy nhiên, sự phát triển của thương mại điện tử cũng để lại những hậu quả không tốt cho môi trường. Trước hết, cần hiểu rõ những tác động của các hoạt động thương mại điện tử lên môi trường, từ đó tìm ra các giải pháp pháp lý phù hợp nhằm bảo vệ môi trường nhưng cũng đồng thời tạo điều kiện cho thương mại điện tử phát triển một cách bền vững đáp ứng nhu cầu của thời đại.

Sự bùng nổ của thương mại điện tử tạo ra những đóng góp lớn cho việc bảo vệ môi trường, đồng thời cũng đặt ra những thách thức trong việc cân bằng giữa phát triển kinh tế và bảo vệ môi trường. Một trong những lợi ích rất lớn mà thương mại điện tử mang đến cho môi trường là việc giảm thiểu lượng khí thải ra môi trường. Lượng khí thải giảm chủ yếu do việc vận chuyển, người tiêu dùng thay vì sử dụng các phương tiện cá nhân đến các cửa hàng truyền thống mua sắm, một số phương tiện vận chuyển nhất định sẽ hỗ trợ giao hàng đến tận nhà. Như vậy, số lượng phương tiện cá nhân sẽ được giảm thiểu dẫn tới lượng khí thải cũng được giảm thiểu đáng kể. Một nghiên cứu đã chỉ ra rằng lượng khí thải sẽ giảm từ 0.22 kg xuống còn 0.12kg khi chuyển từ việc mua một cuốn sách bằng phương thức truyền thống sang thương mại điện tử (Matthews, Hendrickson & Soh, 2011). Cắt giảm lượng khí thải còn phụ thuộc vào nhiều yếu tố, tuy nhiên với quãng đường gần và các phương tiện vận chuyển đường bộ thông thường thì lượng khí thải sẽ giảm khi sử dụng các dịch vụ vận chuyển trong thương mại điện tử. Bên cạnh việc giảm thiểu lượng khí thải ra môi trường, thương mại điện tử cũng góp phần tiết kiệm một số lượng lớn nguyên liệu. Không chỉ tiết kiệm các nhiên liệu phục vụ cho hoạt động vận chuyển, thương mại điện tử còn thúc đẩy việc thanh toán điện tử, sử dụng các hóa đơn điện tử từ đó giảm tải lượng giấy thải ra môi trường.

Bên cạnh những ảnh hưởng tích cực, hoạt động thương mại điện tử ảnh hưởng tiêu cực đến môi trường, vấn đề nổi cộm và cấp thiết nhất là rác thải từ đóng gói hàng hoá, hàng hoá thừa v.v, và khí thải từ hoạt động vận chuyển. Đầu tiên là vấn đề rác thải từ thương mại điện tử. Khi chuyển sang thương mại điện tử, lượng bao bì đóng gói hàng hóa như túi nilon, thùng xốp... tăng gấp 7 lần so với thương mại truyền thống (Nguyễn, 2019). Quốc gia đi đầu trong lĩnh vực thương mại

điện tử là Trung Quốc đã ghi nhận con số hơn 675 triệu gói hàng hóa vận chuyển trong ngày khuyến mãi “ngày độc thân” 11/11 năm 2020. Mỗi năm ngành vận chuyển thải ra hơn 1,8 triệu tấn rác thải nhựa và hơn 9 triệu tấn giấy thải (Ma, 2020). Rác thải không chỉ phát sinh từ lượng bao bì đóng gói hàng hóa mà còn là chính những sản phẩm được tiêu thụ. Một số hàng hóa kém chất lượng được bán qua các chương trình khuyến mại với giá rất rẻ lợi dụng tâm lý của người tiêu dùng dẫn đến hiện tượng mua hàng hoá thừa thãi, không phù hợp với nhu cầu sử dụng. Lượng hàng hóa khi đến tay người tiêu dùng không thể sử dụng được đã tạo ra lượng rác thải lớn, ảnh hưởng đến môi trường.

Lượng khí thải từ hoạt động vận chuyển hàng hóa từ thương mại điện tử cũng tạo ra những tác động tiêu cực cho môi trường. Như đã nêu ở trên, với quãng đường ngắn và phương tiện cơ giới thông thường, lượng khí thải sẽ được giảm thiểu đáng kể khi thực hiện việc giao hàng. Theo đó, nếu quãng đường vận chuyển bằng hàng không vượt qua 870km thì có thể tạo ra lượng khí thải bằng với lượng khí thải từ mô hình mua bán truyền thống (Matthews, Hendrickson & Soh, 2011). Thêm vào nữa, tỷ lệ đổi trả hoặc hoàn trả hàng hóa trong mô hình thương mại điện tử thường nhiều hơn mua bán truyền thống nên tạo ra lượng khí thải lớn hơn cho môi trường. Năm 2018, tỷ lệ đơn hàng thương mại điện tử ảo, không thành công lên đến 28% (Đặng, 2018), năm 2020, tuy số lượng này đã giảm xuống chỉ chiếm 20,26% (Đặng, 2018) nhưng đó vẫn là một con số rất lớn. Điều này dẫn đến hàng hóa được đóng gói và vận chuyển nhiều lần tạo ra lượng rác thải và khí thải lớn cho môi trường. Một thực trạng nữa của thương mại điện tử cũng gây ra ảnh hưởng tiêu cực cho môi trường là vấn đề chất lượng hàng hóa không được kiểm soát kỹ càng. Trên các trang thương mại điện tử, người tiêu dùng dễ dàng mua bán được các sản phẩm có thể gây hại đến môi trường như các chất tẩy rửa, phân bón. Lượng hàng hóa này có thể vượt quá những chỉ tiêu cho phép hoặc như đã nêu ở trên, các sản phẩm kém chất lượng có thể đến tay người tiêu dùng gây ra ô nhiễm môi trường.

Thương mại điện tử đem đến lợi ích vô cùng lớn cho con người tuy nhiên nó cũng có những ảnh hưởng tiêu cực nhất định đến môi trường. Không thể phủ nhận những tác động tích cực của thương mại điện tử nhưng cũng không thể khẳng định những lợi ích này đáng để đánh đổi với những ảnh hưởng tiêu cực nó gây ra cho môi trường. Chính vì vậy, luôn cần có những phương án vừa tạo điều kiện thuận lợi cho các hoạt động thương mại điện tử, vừa đảm bảo quản lý chất thải để bảo vệ môi trường, góp phần cho sự phát triển bền vững cho quốc gia.

3. Pháp luật về bảo vệ môi trường đối với chất thải

3.1. Những quy định trong Luật Bảo vệ môi trường

Những vấn đề liên quan đến việc xử lý rác thải từ hoạt động thương mại điện tử hay đánh giá những tác động tiêu cực từ hoạt động này đến môi trường chưa được cụ thể hoá trong Luật Bảo vệ môi trường năm 2014, chủ yếu được quy định rải rác trong các điều khoản về việc quản lý chất thải, bảo vệ môi trường không khí và các biện pháp bảo vệ môi trường khác trong Luật Bảo vệ môi trường năm 2014 và các luật có liên quan và phải đảm bảo nguyên tắc chính của bảo vệ môi trường đó là - “Bảo vệ môi trường phải gắn kết hài hoà với phát triển kinh tế” (Điều 4). Do vậy, sự phát triển của thương mại điện tử phải đặt trong mối tương quan với những vấn đề về môi trường, đẩy mạnh hoạt động thương mại điện tử và đồng thời quan tâm nhiều hơn đối với những hệ lụy môi trường đặc biệt là khí thải và rác thải.

Vấn đề khí thải được quy định chủ yếu tại mục 4, chương VI, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014 và các điều luật về quản lý khí thải đối với hộ gia đình, cơ sở kinh doanh. Các tổ chức, cá nhân có hoạt động kinh doanh, sản xuất, dịch vụ thải khí có tác động xấu đến môi trường phải có trách nhiệm xử lý và giảm thiểu². Ngoài ra, các cơ quan nhà nước phải có trách nhiệm theo dõi, đánh giá, cảnh báo và xử lý ô nhiễm môi trường không khí kịp thời³.

Các quy định về rác thải được quy định phần lớn trong chương IX, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014. Việc thu gom, tái sử dụng và tái chế chất thải được Nhà nước khuyến khích⁴ và chất thải có khả năng tái chế, tái sử dụng phải được phân loại⁵. Các chủ cơ sở sản xuất, kinh doanh phát sinh chất thải phải có trách nhiệm trong việc thu gom, tái sử dụng, tái chế hoặc chuyển giao cho các cơ quan chức năng có thẩm quyền⁶.

Trước những thay đổi và những vấn đề mới của môi trường, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020 sẽ có hiệu lực từ ngày 01/01/2022 thay thế cho Luật Bảo vệ môi trường năm 2014. Nhìn chung, các quy định trong Luật Bảo vệ môi trường năm 2020 kế thừa những quy định tại Luật Bảo vệ môi trường năm 2014, bổ sung những quy định khắc phục những nhược điểm và thích ứng với những thay đổi của thời đại mới. Các quy định về bảo vệ môi trường không khí, xử lý khí thải được quy định một cách cụ thể hơn thông qua việc bổ sung quy định về Kế hoạch quản lý chất lượng môi trường không khí⁷. Nội dung chủ yếu của Kế hoạch là đánh giá, phân tích yếu tố gây ô nhiễm môi trường không khí và đề ra các giải pháp, tổ chức thực hiện.

Quy định về vấn đề chất thải cũng có nhiều quy định mới nhằm đáp ứng những vấn đề môi trường được quan tâm hiện nay. Như vấn đề tái chế, bao bì chứa chất độc hại được quy định tại Điều 55, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020, các tổ chức cá nhân nhập khẩu hoặc sản xuất sản phẩm, bao bì chứa chất độc hại phải đóng góp tài chính để hỗ trợ việc thu gom, vận chuyển, xử lý chất thải⁸. Ngoài ra, “tổ chức, cá nhân sản xuất, nhập khẩu sản phẩm, bao bì có giá trị tái chế phải thực hiện tái chế theo tỷ lệ và quy cách tái chế bắt buộc⁹”. Các tổ chức, cá nhân này có quyền lựa chọn giữa việc tự tổ chức thực hiện tái chế hoặc đóng góp vào Quỹ Bảo vệ môi trường Việt Nam để hỗ trợ. Tuy rằng, những điều khoản này chưa có hiệu lực pháp luật tại thời điểm hiện tại, nhưng việc bổ sung Điều 54 và Điều 55 trong Luật Bảo vệ môi trường năm 2020 chứng tỏ nhà làm luật đã có xu hướng quan tâm hơn với vấn đề tái chế rác thải và cụ thể hơn là bao bì. Các quy định này sau khi có hiệu lực được kỳ vọng sẽ thay đổi và giảm bớt khoản tài chính khổng lồ trong xử lý rác thải bằng cách mở rộng trách nhiệm của các nhà sản xuất (Đỗ Hương, 2021). Các tổ chức, cá nhân có phát sinh chất thải phải có trách nhiệm áp dụng những giải pháp tiết kiệm tài nguyên, sử dụng nguyên liệu thân thiện với môi trường, các biện pháp để giảm thải¹⁰. Các tổ chức, cá nhân có trách nhiệm hạn chế sử dụng các sản phẩm sử dụng một lần, bao bì nhựa, đối với việc sản xuất, sử dụng những sản phẩm thân thiện với môi trường, sản phẩm thay thế sản phẩm dùng một lần, Nhà nước sẽ có những ưu đãi để khuyến khích¹¹. Việc thu gom, vận chuyển cũng được

² Khoản 2, điều 62, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014

³ Điều 63, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014

⁴ Khoản 3, điều 6, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014

⁵ Khoản 1, điều 86, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014

⁶ Khoản 2, điều 86, Luật Bảo vệ môi trường năm 2014

⁷ Điều 12, Điều 14 Luật Bảo vệ môi trường năm 2020

⁸ Khoản 1, khoản 3, điều 55, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020

⁹ Điều 54, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020

¹⁰ Khoản 4, điều 72, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020

¹¹ Khoản 1, Khoản 3, điều 73, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020

quy định rành mạch về cơ sở thu gom sẽ được chọn qua hình thức đấu thầu, trách nhiệm phối hợp với Ủy ban Nhân dân trong thực hiện công việc¹². Bằng cách quy định như trên, nhà làm luật đã đặt ra trách nhiệm bảo vệ môi trường với các chủ thể trong hoạt động xử lý chất thải nói chung. Xét riêng trong thương mại điện tử, điều luật cũng có thể áp dụng đối với vấn đề trách nhiệm của các chủ thể trong việc sử dụng bao bì xanh, giảm thiểu lượng chất thải ra môi trường từ cả hai phía người bán và người mua. Ví dụ như người tiêu dùng có trách nhiệm trong hạn chế thải bao bì, còn nhà sản xuất, người kinh doanh có trách nhiệm thu gom, sử dụng nguyên liệu xanh, đề ra các giải pháp khuyến khích việc hạn chế sử dụng bao bì đối với khách hàng.

So sánh với Luật Bảo vệ môi trường năm 2014, những quy định tại Luật Bảo vệ môi trường năm 2020 tập trung hơn vào việc quản lý chất thải, đặc biệt là những chất thải với số lượng đang tăng lên một cách đáng kể như bao bì và sản phẩm sử dụng môi trường. Đồng thời, những quy định cũng đi theo chiều hướng gia tăng, ràng buộc trách nhiệm bảo vệ môi trường đối với các chủ thể, không dừng lại ở việc khuyến khích mà tăng thành nghĩa vụ tiết kiệm tài nguyên hay sử dụng sản phẩm xanh.

3.2. Những quy định trong văn bản quy phạm pháp luật khác có liên quan

Bên cạnh các quy định tại Luật bảo vệ môi trường, vấn đề môi trường có liên quan đến hoạt động thương mại điện tử còn được điều chỉnh trong các văn bản luật và văn bản dưới luật khác. Tại Điều 7, Nghị định 52/2013/NĐ-CP ngày 16 tháng 05 năm 2013 của Chính phủ đã quy định việc phát triển thương mại điện tử phải minh bạch và bền vững¹³. Nghị định đã coi tầm quan trọng của việc bảo vệ môi trường là một trong những yếu tố quyết định sự phát triển bền vững của thương mại điện tử. Các chương trình phát triển thương mại điện tử quốc gia phải được Nhà nước xây dựng phù hợp và đẩy mạnh sự phát triển bền vững của thương mại điện tử - sự phát triển song song với môi trường.

Nghị định 38/2015/NĐ-CP ngày 24 tháng 04 năm 2015 về quản lý chất thải và phế liệu đã quy định rõ ràng hơn về trách nhiệm của chủ nguồn thải cùng với việc phân loại các nguồn thải, những yêu cầu về xử lý chất thải của các cơ sở xử lý để đảm bảo bảo vệ môi trường. Các cơ sở xử lý chất thải phải có kế hoạch cải tạo, phục hồi môi trường sau khi chôn lấp¹⁴. Một trong những nguyên tắc chung về quản lý chất thải tại Điều 4, Nghị định 38/2015/NĐ-CP đã nêu rõ các tổ chức cá nhân phải có trách nhiệm áp dụng biện pháp tiết kiệm năng lượng, tài nguyên, sản xuất sạch để phòng ngừa và giảm thiểu rác thải sinh hoạt. Đồng thời, Nhà nước cũng khuyến khích sử dụng những công nghệ xử lý chất thải thân thiện môi trường. Vấn đề chất thải phát sinh từ hoạt động giao thông vận tải như khí thải v.v sẽ do Bộ trưởng Bộ Tài nguyên và môi trường cùng với Bộ trưởng Bộ Giao thông vận tải xây dựng các yêu cầu kỹ thuật và cách thức quản lý¹⁵.

Nhìn chung, các quy định tại thời điểm hiện tại theo Luật Bảo vệ môi trường năm 2014 và các Nghị định có liên quan chưa thể điều chỉnh được đầy đủ và toàn diện việc quản lý chất thải trong hoạt động thương mại điện tử. Các quy định mới sắp có hiệu lực thi hành đã thích ứng cơ bản vào những vấn đề nổi cộm như bao bì và đẩy mạnh việc sử dụng các sản phẩm xanh. Các quy định mới đã được nằm tập trung hơn trong văn bản Luật Bảo vệ môi trường năm 2020 và hứa hẹn sẽ

¹² Điều 77, Luật Bảo vệ môi trường năm 2020

¹³ Điều 7, Nghị định 52/2013/NĐ - CP ngày 16 tháng 05 năm 2013 về Thương mại điện tử

¹⁴ Điều 23, Nghị định 38/2015/ NĐ- CP ngày 24 tháng 04 năm 2015 về quản lý chất thải và phế liệu

¹⁵ Khoản 2, Điều 52, Nghị định 38/2015/NĐ – CP

nâng cao hiệu quả quản lý và thực thi các hoạt động bảo vệ môi trường. Song, vẫn còn những mặt hạn chế như các hệ lụy từ thương mại điện tử chưa được điều chỉnh riêng biệt hay trách nhiệm cho từng loại chủ thể cũng chưa được cụ thể hoá. Để góp phần hướng đến thương mại điện tử phát triển bền vững, việc bổ sung khắc phục những mặt hạn chế là cần thiết.

4. Những bất cập trong quy định quản lý chất thải từ hoạt động thương mại điện tử

4.1. Thiếu những quy định về quản lý chất thải trong văn bản điều chỉnh hoạt động thương mại điện tử

Hiện nay, Nghị định 52/2013/NĐ - CP đang là văn bản điều chỉnh các hoạt động thương mại điện tử. Trong những quy định, các nhà làm luật đã thống nhất việc phát triển thương mại điện tử phải bền vững - nghĩa là phải gắn với bảo vệ môi trường. Đồng thời, trong quy định tại Luật Bảo vệ môi trường năm 2014 và năm 2020 đã nêu cao tầm quan trọng của việc bảo vệ môi trường là yếu tố tiên quyết cho việc phát triển kinh tế. Tuy nhiên, trong Nghị định 52/2013 ngoài nguyên tắc phát triển bền vững, các điều khoản lại chưa cụ thể hóa nội dung việc bảo vệ môi trường đặc biệt là về xử lý chất thải. Hầu như, các quy định về chất thải chỉ được ghi trong Luật bảo vệ môi trường. Để nhấn mạnh về tầm quan trọng của việc bảo vệ môi trường, cần phải cụ thể hoá các nội dung quản lý chất thải trong các văn bản trực tiếp điều chỉnh hoạt động thương mại điện tử. Một trong những nội dung có thể kể đến như việc bổ sung các quy định về trách nhiệm các chủ thể liên quan đến hoạt động thương mại điện tử.

Theo quy định hiện hành, trách nhiệm về xử lý chất thải, rác thải thuộc về các tổ chức cá nhân có hoạt động kinh doanh, sản xuất xả thải. Hoạt động thương mại điện tử được tiến hành bởi nhiều chủ thể đa dạng như bên vận chuyển, chủ thể tổ chức kinh doanh dịch vụ sàn giao dịch thương mại điện tử, mỗi chủ thể có vai trò khác nhau. Việc quy định chung là các tổ chức, cá nhân sẽ không phân hoá được trách nhiệm cụ thể của từng loại chủ thể trong hoạt động thương mại điện tử, dẫn đến việc quản lý sẽ trở nên khó khăn, dẫn đến hiện tượng đùn đẩy trách nhiệm. Thương mại điện tử là lĩnh vực phức tạp trong việc quản lý và kiểm soát do đặc trưng các giao dịch được thực hiện trực tuyến, thông qua Internet, do vậy các chủ thể có liên quan cũng cần có những quy định điều chỉnh trách nhiệm với môi trường một cách riêng biệt và chi tiết hơn.

Việc phân tách và quy định rõ ràng hơn về trách nhiệm của các chủ thể liên quan đến hoạt động thương mại điện tử so với thương mại truyền thống đối với vấn đề chất thải là cần thiết. Vì thương mại điện tử và thương mại truyền thống tác động đến môi trường theo hướng khác nhau do một số đặc trưng khác biệt của hai phương thức mua bán này, đồng thời, hoạt động thương mại điện tử cũng bao gồm nhiều loại chủ thể hơn, với những tác động khác nhau đến môi trường, so với thương mại truyền thống. Việc phân tách và quy định rõ ràng hơn về trách nhiệm của các chủ thể liên quan đến hoạt động thương mại điện tử so với thương mại truyền thống đối với vấn đề chất thải là cần thiết. Vì thương mại điện tử và thương mại truyền thống tác động đến môi trường theo hướng khác nhau do một số đặc trưng khác biệt của hai phương thức mua bán này, đồng thời, hoạt động thương mại điện tử cũng bao gồm nhiều loại chủ thể hơn, với những tác động khác nhau đến môi trường, so với thương mại truyền thống.

4.2. Thiếu các quy định của pháp luật bảo vệ môi trường liên quan đến thương mại điện tử

Thực tế cho thấy thương mại điện tử tác động đến môi trường qua nhiều hoạt động như việc vận chuyển phát nhanh, đóng gói bao bì hàng hoá. Các quy định mới tại Luật Bảo vệ môi trường năm 2020 đã có đề cập đến vấn đề đóng gói, bao bì xanh bằng cách mở rộng, gia tăng trách nhiệm

cho các chủ thể. Nhưng đặt trong bối cảnh bùng nổ thương mại điện tử, các quy định này chưa thể giảm thiểu chất thải một cách tối đa nhất do chưa cụ thể hoá được đối với hoạt động thương mại điện tử. Đặc biệt, vấn đề về chuyển phát nhanh chưa được điều chỉnh trong điều khoản nào, với số lượng phương tiện vận chuyển hàng hoá dịch vụ chuyển phát nhanh lưu thông tăng mạnh, cần thiết phải có những quy định liên quan để giảm lượng khí thải đến môi trường. Do vậy, cần phải bổ sung những quy định pháp lý về chất thải phát sinh từ một số hoạt động liên quan đến thương mại điện tử.

Hiện nay, các quy định về tiêu chuẩn bao bì đóng gói của Việt Nam mới chủ yếu đề cập đến các thông số kỹ thuật như các kiểm tra độ bền nén, độ rung đạt chuẩn¹⁶. Còn thiếu vắng những quy định về tiêu chuẩn bao bì xanh, bao bì tái chế dùng để vận chuyển và đóng gói. Đặc biệt trong điều kiện bùng nổ thương mại điện tử, việc sử dụng bao bì xanh và bao bì tái chế cần phải được đẩy mạnh và khuyến khích, do đó cần thiết bổ sung những quy định về tiêu chuẩn bao bì xanh, bao bì tái chế để giúp nâng cao hiệu quả quản lý, bảo vệ môi trường.

Do các quy định của pháp luật về vấn đề đã nêu mới chỉ là các quy định chung, chưa trực tiếp điều chỉnh việc xử lý chất thải từ hoạt động thương mại điện tử nên việc thực thi pháp luật vẫn còn nhiều bất cập. Việc đánh giá tác động của thương mại điện tử đến môi trường chưa thể kết luận là tích cực hay tiêu cực, vì vậy vấn đề môi trường hay chất thải trong thương mại điện tử vẫn chưa được chú trọng. Từ đó, không chỉ công tác quản lý của các cơ quan có thẩm quyền gặp nhiều khó khăn mà ý thức về trách nhiệm bảo vệ môi trường của những chủ thể trong hoạt động thương mại điện tử cũng không được nâng cao. Đứng trước mục tiêu phát triển thương mại điện tử bền vững, cần thiết phải đẩy mạnh thực thi pháp luật một cách hiệu quả và nghiêm túc hơn.

5. Một số khuyến nghị hoàn thiện

Xu hướng phát triển ngày càng mạnh mẽ của thương mại điện tử đã cho thấy nhiều ảnh hưởng tích cực đến mọi mặt của đời sống xã hội. Theo xu hướng phát triển trong điều kiện hiện nay, đặc biệt trong bối cảnh dịch Covid, người tiêu dùng dần có xu hướng lựa chọn sử dụng thương mại điện tử nhiều hơn các mô hình thương mại truyền thống. Trước xu thế này, thương mại điện tử đang thể hiện những ảnh hưởng đến môi trường dưới một số khía cạnh khác biệt so với thương mại truyền thống. Những tác động của thương mại điện tử ở thời điểm hiện tại chưa thể đánh giá một cách đầy đủ, toàn diện. Tích cực hay tiêu cực sẽ còn phụ thuộc vào nhiều yếu tố, mà trong đó phải kể đến yếu tố về pháp luật và nhận thức xã hội. Tuy nhiên, chất thải từ hoạt động thương mại điện tử đang là vấn đề nổi cộm, trong khi các quy định pháp luật bảo vệ môi trường về chất thải trong hoạt động thương mại điện tử còn nhiều thiếu sót. Vì vậy, để khắc phục những hạn chế đó, có thể xem xét và áp dụng một số khuyến nghị sau:

Thứ nhất, cần bổ sung các quy định pháp luật về quản lý chất thải trong các văn bản pháp luật điều chỉnh về hoạt động thương mại điện tử. Đối chiếu với hệ thống pháp luật hiện hành, có thể thấy các quy định chủ yếu tập trung ở các văn bản liên quan đến môi trường, mà chưa được cụ thể hóa tại các văn bản điều chỉnh thương mại điện tử. Do đó, giải pháp này sẽ giúp việc quản lý, thực thi pháp luật thống nhất và hiệu quả hơn. Một số nội dung có thể xem xét bổ sung như vấn đề về trách nhiệm của từng chủ thể. Hoạt động thương mại điện tử có sự tham gia của nhiều chủ thể

¹⁶ Xem thêm TCVN 4869 : 1989 – Tiêu chuẩn bao bì vận chuyển và đóng gói : Phương pháp thử độ bền nén, TCVN 4873: 1989 – Tiêu chuẩn bao bì vận chuyển và đóng gói: Phương pháp kiểm tra độ bền rung

khác nhau, dưới dạng trực tiếp và gián tiếp. Vì thế, cần phân tách và cụ thể hóa trách nhiệm của từng loại chủ thể này nhằm đảm bảo tính toàn diện, hiệu quả trong quản lý các vấn đề môi trường.

Đối với chủ thể tham gia trực tiếp như tổ chức, cá nhân có hoạt động thương mại điện tử, có trách nhiệm bảo vệ môi trường, như việc đóng gói bằng các nguyên vật liệu thân thiện với môi trường hoặc được sử dụng nhiều lần, hạn chế sử dụng các bao bì khó phân hủy một cách không khoa học. Bên cạnh đó, họ có trách nhiệm báo cáo với cơ quan chuyên môn theo thẩm quyền tương ứng về kế hoạch sử dụng các nguyên vật liệu gây hại với môi trường, báo cáo đánh giá tác động môi trường, các giải pháp được áp dụng. Đối với các chủ thể tham gia gián tiếp bao gồm các công ty thương mại điện tử, các đơn vị vận chuyển và người tiêu dùng, cũng cần có quy định riêng biệt. Với các công ty thương mại điện tử, đây là chủ thể cung cấp các sản phẩm dịch vụ cho hoạt động thương mại điện tử hiện nay, do đó, họ đóng vai trò lớn trong việc đảm bảo các hoạt động thương mại điện tử diễn ra lành mạnh, không gây hại đến môi trường. Trách nhiệm có thể đặt ra đối với chủ thể này như phải báo cáo và tăng cường phối hợp với cơ quan quản lý nhà nước về môi trường trong thống kê các số liệu liên quan đến môi trường khi có yêu cầu; phải tự xây dựng công cụ quản lý riêng, các chương trình, giải pháp nhằm giảm thiểu tối đa những tác động tiêu cực đến môi trường: rác thải, khí thải... Đối với các đơn vị vận chuyển, cần phải chủ động xây dựng các chiến dịch, giải pháp tối ưu, làm giảm ô nhiễm, hạn chế các vấn đề về khí thải. Đối với người tiêu dùng, pháp luật có thể quy định thêm về trách nhiệm gìn giữ, bảo vệ môi trường khi mua sắm trực tuyến. Một số hành vi được khuyến khích như hạn chế sử dụng các vật dụng nhựa; tái chế, tái sử dụng các bao bì đóng gói (nilon, túi giấy, bìa carton...), giảm thiểu chất thải khó phân hủy ra môi trường; hạn chế mua hàng hóa không cần thiết v.v nên được quy định chi tiết hơn.

Thứ hai, cần xây dựng thêm cơ sở pháp lý điều chỉnh một số hoạt động khác liên quan đến thương mại điện tử như hoạt động chuyển phát nhanh, đóng gói hàng hóa. Liên hệ với Trung Quốc, đối với lĩnh vực thương mại điện tử, Trung Quốc đã ban hành một số văn bản pháp lý điều chỉnh về chất thải bao bì trong ngành công nghiệp chuyển phát từ năm 2016 như “Kế hoạch Thực hiện thúc đẩy công việc Đóng gói xanh trong ngành chuyển phát nhanh”, “Các Quy định tạm thời về Chuyển phát nhanh”. Tiếp đó, không chỉ trong Luật thương mại điện tử năm 2018 của Trung Quốc quy định¹⁷, mà tại Quy định tạm thời về Chuyển phát nhanh sửa đổi, bổ sung năm 2018 cũng chỉ rõ: “Nhà nước khuyến khích các công ty chuyển phát nhanh và người gửi sử dụng vật liệu đóng gói thân thiện với môi trường có thể phân hủy sinh học và tái sử dụng, đồng thời khuyến khích các công ty chuyển phát nhanh thực hiện các biện pháp tái chế vật liệu đóng gói nhanh để giảm việc sử dụng và tái sử dụng vật liệu đóng gói”¹⁸. Một loạt các quy định, chính sách này được đề ra nhằm nâng cao ý thức của xã hội về việc sử dụng vật liệu, bao bì xanh.

Nghiên cứu so sánh với pháp luật Trung Quốc cho thấy Việt Nam có thể học tập kinh nghiệm dưới góc độ pháp luật trong giải quyết vấn đề rác thải bao bì từ hoạt động thương mại điện tử. Theo đó, nhà nước có thể ban hành tiêu chuẩn quốc gia chi tiết hơn về bao bì đóng gói hàng hóa vận chuyển, bao gồm một số tiêu chí gắn với môi trường như khối lượng bao bì nilon, nhựa khó phân hủy được sử dụng; tăng tỷ lệ sử dụng các bao bì thân thiện với môi trường, bao bì tái chế, tái

¹⁷ Điều 52 Luật Thương mại quốc tế năm 2018 quy định: “Nhà cung cấp dịch vụ logistics nhanh phải sử dụng vật liệu đóng gói thân thiện với môi trường theo các quy tắc và thực hiện giảm thiểu và tái chế vật liệu đóng gói”, xem thêm tại: https://ipkey.eu/sites/default/files/documents/resources/PRC_E-Commerce_Law.pdf.

¹⁸ Điều 9 Quy định tạm thời về Chuyển phát nhanh sửa đổi, bổ sung năm 2018, xem thêm tại: https://ipkey.eu/sites/default/files/documents/resources/PRC_E-Commerce_Law.pdf.

sử dụng nhiều lần; tỷ lệ phần trăm các nguyên vật liệu xanh trong thành phần bao bì... Việc tiêu chuẩn hóa sẽ giúp cơ quan nhà nước đồng bộ quản lý, kiểm soát chất thải bao bì ở cấp độ quốc gia, khuyến khích và nâng cao ý thức trách nhiệm trong việc giảm thiểu rác thải nhựa, tăng khả năng tái chế, tái sử dụng, và tích cực sử dụng vật liệu thân thiện với môi trường. Từ đó, bằng công cụ pháp luật, nhà nước sẽ tiếp tục củng cố, tăng cường quản lý, kiểm soát chặt chẽ hơn trong vấn đề quản lý rác thải, đặc biệt là rác thải bao bì. Đồng thời, mỗi cá nhân, tổ chức có thể tự nâng cao ý thức trách nhiệm bảo vệ môi trường, góp phần giảm thiểu những ảnh hưởng tiêu cực đến môi trường, giúp thương mại điện tử phát triển bền vững.

Tóm lại, song song với sự bùng nổ mạnh mẽ của thương mại điện tử, số lượng chất thải ra ngoài môi trường từ hoạt động này ngày càng đang tăng cao. Theo xu thế phát triển, Việt Nam cần phải đưa ra những giải pháp kịp thời, mà trước hết cần thiết là xây dựng cơ sở pháp lý phù hợp, mang tính dự báo sát với tình hình thực tiễn. Điều này sẽ giúp làm giảm các ảnh hưởng xấu, gây hại đến môi trường, góp phần phát triển thương mại điện tử theo hướng hiệu quả, bền vững theo mục tiêu Việt Nam đã đặt ra.

Tài liệu tham khảo

- Đặng, H.H. (2018), *Sách trắng thương mại điện tử Việt Nam năm 2019*, Hà Nội.
- Đặng, H.H. (2020), *Sách trắng thương mại điện tử Việt Nam năm 2020*, Hà Nội.
- Đỗ, H. (2021), “Trách nhiệm mở rộng của nhà sản xuất (EPR) đối với chất thải bao bì”, *Tạp chí Môi trường*, <http://tapchimoitruong.vn/chuyen-muc-3/trach-nhiem-mo-rong-cua-nha-san-xuat-epr-doi-voi-chat-thai-bao-bi-22962>, truy cập ngày 20/02/2021.
- Luật Bảo vệ môi trường năm 2014.
- Luật Bảo vệ môi trường năm 2020
- Ma, C. (2020), "More effort needed to reduce packaging waste: NGOs", *Chinadaily.com*. Available at: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202011/20/WS5fb726f1a31024ad0ba9564e.html> (Accessed 15 Feb, 2021).
- Matthews, H.S., Hendrickson, C.T. & Soh, D.L. (2011), “Environmental and Economic Effects of E-Commerce: A Case Study of Book Publishing and Retail Logistics”, *Transportation Research Record*, Vol. 1763, pp. 6 - 12.
- Nghị định 38/2015/NĐ-CP về quản lý chất thải và phế liệu, ban hành ngày ngày 24 tháng 04 năm 2015.
- Nghị định 52/2013/NĐ-CP về Thương mại điện tử, ban hành ngày ngày 16 tháng 05 năm 2013.
- Nguyễn, T.H. (2019), “Bảo vệ môi trường ngành Công Thương”, *Bộ Công thương*, <https://www.moit.gov.vn/web/guest/tin-chi-tiet/-/chi-tiet/bao-ve-moi-truong-nganh-cong-thuong-17323-2401.html>, truy cập ngày 20/02/2021.
- Quyết định số 1375/QĐ-TTg Thủ tướng Chính phủ về phê duyệt Kế hoạch bảo vệ môi trường ngành Công Thương giai đoạn 2020-2025, ban hành ngày 08 tháng 09 năm 2020.
- Quyết định số 645/QĐ-TTg Thủ tướng Chính phủ về phê duyệt Kế hoạch tổng thể phát triển thương mại điện tử quốc gia giai đoạn 2021-2025, ban hành ngày 15 tháng 5 năm 2020.